

6. Általános tömegvonzás

Alapfeladatok

Gravitációs erő, gravitációs gyorsulás

1.

Egy test tömege a Holdon mérve 6 kg. Mekkora a tömege a Földön mérve?

- A) 1 kg   B) 6 kg   C) 36 kg

2.

A Mars tömege 0,107-szerese a Föld tömegének, sugara pedig 0,533-szorosa a Föld sugarának. A Föld-felszíni gravitációs gyorsulást $9,81 \text{ m/s}^2$ -nek véve határozzuk meg a Mars-felszíni gravitációs gyorsulást!

- A) $3,69 \text{ m/s}^2$ B) $1,97 \text{ m/s}^2$ C) $0,21 \text{ m/s}^2$

3.

Valaki a Földön 100 kg tömegű testet képes felemelni. Mekkora tömegű testet tudna az illető felemelni, ha a Föld sugara feleakkora lenne, de a sűrűsége nem változna?

4.

Mekkora a gravitációs gyorsulás a Föld felszíne felett 300 km magasságban? (A Föld tömege $6 \cdot 10^{24} \text{ kg}$, a gravitációs állandó $6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$.)

Körmozgás egy égitest gravitációs terében

5.

Űrhajót szeretnénk Föld körüli, az Egyenlítő felett húzódó pályára állítani, de takarékoskodni akarunk az üzemanyaggal, ezért a Föld forgását hívjuk segítségül. Honnan indítsuk az űrhajót?

- A) az Egyenlítőről   B) Debrecenből   C) Helsinkiből

A feladatban vázolt űrhajó milyen irányba kering a Föld körül?

- A) nyugatról keletre   B) keletről nyugatra

6.

Ha a Hold tömege a jelenleginek fele lenne, és a mostani pályán mozogna, változna-e keringési ideje?

- A) Igen, növekedne.   B) Igen, csökkenne.   C) Nem változna.

7.

A Föld felszíne felett 200 km magasságban körpályán kering egy műhold. A Föld tömege $6 \cdot 10^{24} \text{ kg}$, sugara 6370 km. Határozzuk meg a műhold sebességét és keringési idejét! A gravitációs állandó $6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$.

8.

Egy Föld körül keringő műhold legnagyobb és legkisebb távolsága a Föld középpontjától 21000 km, ill. 7000 km. Mekkora kellene ezeken a helyeken növelni, ill. csökkenteni a műhold sebességét, hogy körpályán folytassa az útját?

(A Föld tömege $6 \cdot 10^{24} \text{ kg}$, a gravitációs állandó $6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$.)

9.

A Jupiter Callisto nevű holdja $1,887 \cdot 10^9 \text{ m}$ sugarú (közelítőleg) kör alakú pályán kering az anyabolygó körül. Keringési ideje 16 nap 16 óra 32 perc. Állapítsa meg a Jupiter tömegét ezekből a mérési adatokból!

10.

A Föld egyenlítője felett körpályára akarunk állítani egy műholdat úgy, hogy keringés közben a műhold Földfelszínhez képesti helyzete ne változzon.

- a) Milyen irányba keringjen a műhold (Nyugatról Keletre vagy fordítva)?
- b) Mekkora legyen a keringési ideje?
- c) Mekkora sugarú pályán kering?

(A Föld tömege $6 \cdot 10^{24}$ kg, a gravitációs állandó $6,67 \cdot 10^{-11}$ Nm²/kg².)

11.

A Föld körül körpályán keringő 200kg tömegű mesterséges égitest mozgási energiája $5,5 \cdot 10^9$ J.

- a) Mekkora sebességgel mozog? (**7,42 km/h**)
  - b) Mekkora a pálya sugara? (**7240 km**)
- (A Föld tömege $6 \cdot 10^{24}$ kg, a gravitációs állandó $6,67 \cdot 10^{-11}$ Nm²/kg².)

12.

A két egyenként $5,074 \cdot 10^{30}$ kg tömegű csillag egymástól mért távolsága 8 millió km. Távolságuk felezőpontja körül körpályán keringenek. A gravitációs állandó $6,67 \cdot 10^{-11}$ Nm²/kg². Mennyi a csillagok keringési ideje? (**2 nap**)

Haladó szintű feladatok

13.

Melyek teljesülnek az alábbi mozgásokban a következő megállapítások közül:

- a sebesség nő – a sebesség csökken – a sebesség nagysága állandó
- a gyorsulás nő – a gyorsulás csökken – a gyorsulás nagysága állandó.

- a) Egy golyó vákuumban szabadon esik néhány métert.
- b) Egy műanyag golyó szabadon esik a 10. emeletről.
- c) Egy meteor zuhan a Föld felé néhány földszögnyi távolságból.
- d) Egy műhold a Föld körüli körpályán kering.
- e) Egy műhold a Föld körüli ellipszispályán kering, és most jutott túl pályájának a Föld-höz legközelebbi pontján.

Válaszait indokolja!

Körmozgás egy égitest gravitációs terében

14.

Tekintsük a Földet tökéletesen gömb alakúnak! Tételezzük fel, hogy az Északi sarkon venni akarjuk egy Föld körüli szinkron pályán keringő távközlési műhold adását. Határozzuk meg, hogy legalább milyen magasra kell telepíteni a parabola antennát! (A Föld sugara $R=6370$ km, tömege $M=5,97 \cdot 10^{24}$ kg, a gravitációs állandó $\gamma=6,67 \cdot 10^{-11}$ Nm²/kg².)

15. "

Egy bolygó felszínéhez közel $T=2$ óra periódusidővel körpályán kering egy űrhajó. Határozzuk meg a bolygó sűrűségét! (A gravitációs állandó $\gamma=6,67 \cdot 10^{-11}$ Nm²/kg²)

A Föld tengely körüli forgása

16.

Az Egyenlítő mentén épült vasútvonalon két mozdony halad ellenkező irányban. Mindkét mozdony tömege egyenlő: $m=25000$ kg, és a sebességük is egyenlő nagyságú: 72 km/h.

- a) A Föld forgását figyelembe véve melyik mozdony nyomja kisebb erővel a síneket? (**a Kelet felé haladó**)

- b) Mennyi a két nyomóerő különbsége? (**150 N**)

A Föld sugara $6,4 \cdot 10^3$ km.

17.

Határozzuk meg az átlagos sűrűségét annak a gömb alakú bolygónak, amely 6 óra alatt fordul meg a tengelye körül, és amelynek egyenlítőjén 10%-kal kisebbnek mérjük (rugós erőmérővel) valamely test súlyát, mint a pólusain! (**3030 kg/m³**)
A gravitációs állandó: $\gamma = 6,67 \cdot 10^{-11} \text{ m}^3/\text{kg s}^2$.

Második kozmikus sebesség

18.

Egy $M = 6 \cdot 10^{24} \text{ kg}$ tömegű égitest középpontjától $2r$ távolságra kezdősebesség nélkül „elejtünk” egy testet. Mekkora lesz a test sebessége az égitest középpontjától $r = 7000 \text{ km}$ távolságra? ($\gamma = 6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$)

19.

Legalább mekkora sebességgel kell indítani egy űrszondát a Föld felszínéről, hogy kikerüljön a Föld gravitációs teréből? (A Föld sugara $R = 6370 \text{ km}$, tömege $M = 5,97 \cdot 10^{24} \text{ kg}$, a gravitációs állandó $\gamma = 6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$.)

20.

A Hold tömege $7,5 \cdot 10^{22} \text{ kg}$, sugara $1,74 \cdot 10^6 \text{ m}$, a gravitációs állandó értéke $6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$.

a) Mekkora sebességgel kell kilőni egy testet a Holdon, hogy az a Hold körül, a Hold felszínének közelében körpályán keringjen? (**1,69 km/s**)

b) Legalább mekkora függőleges irányú sebességgel kell a testet fellőni a Holdon, hogy ne essék vissza? (**2,38 km/s**)

(Más égitestek hatását és a Hold mozgását ne vegyük figyelembe!)

Ellipszis és hiperbolapályák gravitációs térben

21.

Egy test olyan ellipszis pályán kering a Föld körül, amelyen földközeli fele olyan távol van a Föld középpontjától, mint földtávolban. Hányszor nagyobb földközeli fele a test sebessége, mint földtávolban.

- A) 4-szer   B) 2-szer   C) $\sqrt{2}$ -ször

22.

A Föld körül ellipszis pályán keringő űrhajó legkisebb távolsága a Föld középpontjától 6870 km. Sebessége ekkor 10 km/s.

a) Mekkora az űrhajó legnagyobb távolsága a Föld középpontjától? (**42,6 $\cdot 10^6 \text{ m}$**)

b) Mekkora az űrhajó legkisebb sebessége? (**1,6 km/s**)

A Föld tömege $5,98 \cdot 10^{24} \text{ kg}$, $\gamma = 6,67 \cdot 10^{-11} \text{ Nm}^2/\text{kg}^2$.

Versenypeladatok

23.

A Földbe egy mély kutat fúrunk. A kút alján nagyobb vagy kisebb a gravitációs gyorsulás, mint a Föld felszínén?

- A) Nagyobb.   B) Kisebb.   C) Egyenlők.

24.

Ha a Föld sűrűsége mindenhol ρ lenne, és lehetne belé egy olyan kutat fúrni, ami az Északi pólustól a Déli pólusig vezetne, akkor mekkora lenne a g gravitációs gyorsulás a kútban, a Föld középpontjától r távolságban? (A gravitációs állandó: $\gamma = 6,67 \cdot 10^{-11} \text{ N.m}^2/\text{kg}^2$)

- A) $g = 4\pi\gamma\rho r / 3$ B) $g = 4\pi\gamma\rho^2 / 3r$ C) $g = 4\pi\gamma\rho r^2/3$

25.

Egy m_1 és egy $m_2=2m_1$ tömegű csillag körpályán kering az egymásra kölcsönösen kifejtett gravitációs vonzóerő hatására. A csillagok közötti távolság állandóan d . Határozd meg a csillagok keringési idejét!

($m_1=3\cdot 10^{30}\text{kg}$, $d=9\cdot 10^9\text{m}$, a gravitációs állandó $6,67\cdot 10^{-11}\text{Nm}^2/\text{kg}^2$)

26.

Egy R sugarú bolygó körül $2R$ sugarú körpályán kering egy műhold. Keringési ideje 4 óra 10 perc 30 másodperc. Határozzuk meg a bolygó átlagsűrűségét!

(A gravitációs állandó $f = 6,67\cdot 10^{-11}\text{Nm}^2/\text{kg}^2$.)

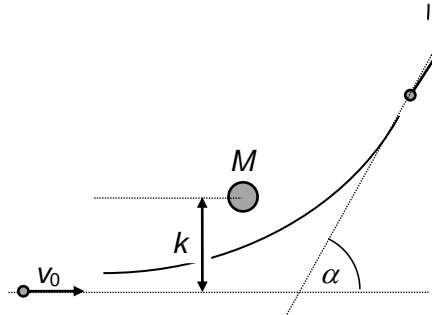
27.

Egy űrállomás r sugarú körpályán kering a Föld körül, keringési ideje 20 óra. Ha a Föld középpontjától ugyanezen r távolságra elejtenénk egy testet, akkor az mennyi idő alatt esne le a Földre. (A Föld sugara elhanyagolható r -hez képest, a légellenállás hatását is hanyagoljuk el.)

- A) 10 óra   B) 5 óra   C) $10/\sqrt{2}$ óra

28.

A csillagászok megfigyelték, hogy egy M tömegű, nyugvó égitestet egy űrszonda közelített meg. Az égitesttől nagyon nagy távolságra a szonda sebessége v_0 , és pályájának érintő egyenese k távolságra volt az égitest középpontjától. A megfigyelések szerint a szonda megközelítette az égitestet, majd újra eltávolodott tőle, a sebességvektora összességében $\alpha = 60^\circ$ -kal fordult el. A szonda egy másik esetben ugyancsak M tömegű égitestet közelít meg. A szonda és az égitest távoli helyzetében a $v_0/2$ sebességgel mozgó szonda a $-v_0/2$ sebességgel mozgó égitest felé közeledik. A párhuzamos pályaerintők most is k távolságra vannak egymástól. Feltehető, hogy az űrszonda mozgását kizárólag a vizsgált égitest gravitációs vonzása határozza meg.

- Az első megfigyelés adatainak felhasználásával állapítsuk meg, hogy a második esetben összességben mekkora szöggel fordul el a szonda sebességvektora!
- Hányszorosára növekszik a szonda mozgási energiája az égitesttel való kölcsönhatás eredményeként?

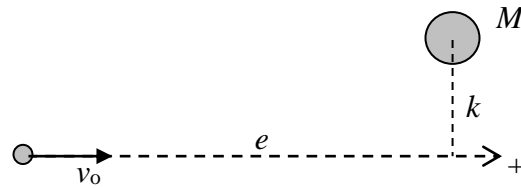
29.

Egy műhold körpályán kering egy bolygó körül, keringési ideje $T_1 = 8\text{ h}$. Mivel át kíván állni egy $T_2 = 27\text{ h}$ keringési idejű körpályára, ezért pályamódosítást hajt végre. Első lépésben a rakéták rövid idejű bekapcsolásával megváltoztatja sebességének nagyságát, és egy átmeneti ellipszis pályán kering, majd elérve a megfelelő távolságot ismét bekapcsolja a hajtóművet és kizárólag a sebesség nagyságának változtatásával átáll a T_2 keringési idejű körpályára.

- Mennyi időt vesz igénybe a pályamódosítás?
- Hány százalékkal változott a műhold sebességének nagysága a rakéták bekapcsolása miatt az első, ill. a második lépésben a bolygóhoz rögzített forgásmentes vonatkoztatási rendszerben?

30.

Egy K inerciarendszerben nyugvó, M tömegű égitest felé közeledik egy űrhajó. Amikor még az űrhajó olyan távol van az égitesttől, hogy a gravitációs vonzás elhanyagolható, akkor pályájának érintő egyenese k távolságra van a bolygó középpontjától, és az űrhajó sebessége olyan nagy, hogy ezzel a sebességgel

$\frac{k}{\sqrt{3}}$ sugarú körpályán keringhetne a bolygó körül. A következőkben az űrhajó mozgását fogjuk vizsgálni. A vizsgálat során feltételezhetjük, hogy az űrhajó nem kapcsolja be a hajtóműveit, nem ütközik a bolygóba és mozgását a bolygó gravitációs terén kívül más égitest nem befolyásolja.

- Jelölje v_0 az űrhajó sebességét a bolygótól nagy távolságra! Határozd meg v_0 -t M -el és k -val kifejezve!
- Jelölje $r_{\min}$ az űrhajó minimális távolságát a bolygó középpontjától! Határozd meg ezt a távolságot k -val kifejezve!
- Tudva azt, hogy az űrhajó hiperbola pályán mozog, határozd meg, hogy a bolygó mellett elhaladó, majd attól nagy távolságra eltávolodó űrhajó végsebessége mekkora szöget zár be a kezdeti v_0 sebességgel!
- Tekintsünk egy olyan K' vonatkoztatási rendszert, amely a K vonatkoztatási rendszerhez képest $v_0/2$ nagyságú sebességgel egyenletesen eltolódik az e egyenessel párhuzamosan, annak pozitív irányában. A K' vonatkoztatási rendszerből nézve hányszorosára növekszik az űrhajó mozgási energiája, és mekkora szöggel fordul el sebessége a bolygó gravitációs vonzása miatt?

31.

A régiek úgy gondolták, hogy a Föld egy nagy, lapos korong. Képzeld el, hogy a Föld valóban nem R sugarú gömb, hanem igen nagy sugarú, H vastagságú lapos korong. Mekkora H vastagság esetén tapasztalnánk a korong felszínén (a szélektől messze), hogy a gravitációs gyorsulás ugyanakkora, mint amekkorának a gömb alakú Föld felszínén tapasztaljuk?

($R = 6370$ km. A két „Föld”-modellben a sűrűségeket tekintjük állandónak és egymással egyenlőnek.)

32.

- Egy m tömegű műhold ellipszispályán kering egy M tömegű bolygó körül. Mutassuk meg, hogy a műhold mechanikai energiája (a mozgási és gravitációs potenciális energia összege) meghatározható az

$$E = -\frac{\gamma mM}{2a}$$

összefüggés alapján, ahol a a pályaellipszis félnagy tengelye, γ a gravitációs állandó.

- Egy űrhajó ellipszispályán kering egy bolygó körül. A pálya nagy tengelye kétszerese a kistengelynek. A keringés során, egy alkalmas pillanatban, az űrhajó a hajtómű rövid idejű működtetésével megváltoztatja sebességének irányát, miközben sebességének nagysága változatlan marad. A manőver eredményeképpen az űrhajó körpályán kering tovább. Határozzuk meg, hogy mekkora szöggel fordult el az űrhajó sebessége a manőverben? (A manőver során az űrhajó tömegének változása elhanyagolható.)

33.

Tekintsük egy tökéletesen gömb alakú, R sugarú, M tömegű bolygót, ami T periódusidővel forog a tengelye körül. A bolygó felszínét összefüggő, nem túlságosan mély (mélység $\ll R$) óceán fedi. Becsüljük meg, hogy mennyivel mélyebb az óceán a bolygó egyenlítője mentén, mint a pólusoknál! (A bolygónak nincs holdja, és pálya-menti mozgása, valamint a központi csillag vonzó hatása a jelenség leírása szempontjából elhanyagolható. ($M = 6 \cdot 10^{24}$ kg, $R = 6370$ km, $\gamma = 6,67 \cdot 10^{-11}$ Nm²/kg².)